

ÑKÀMMÀ: NZIPUTA ÒNÒÐỤ EGWU N'ETIMMMỌNWỤ IJELE

Nneke, Charles Azubuike PhD

Department of Igbo, African and Asian Studies

Nnamdi Azikiwe University, Awka

E-mail: ca.nneke@unizik.edu.ng

Ụmị

Edemede nchọcha a lebara anya n'ọ̀nọ̀dụ egwu dị ka otu n'ime ụzọ pụrụ iche e si eziputa nkàmmà dī n'etimmmonwụ Ijele. Ebumnuche edemede a bụ ka e si na ya wee chetara ụmụafọ Igbo ọrụ egwu na-arụ na ndụ mmadụ. Mmonwụ Ijele nwere egwu dī iche iche e si na ha eziputa nkamma, ma were ha na-egosi na ọ̀nọ̀dụ ya dī elu na ndụ ndī Igbo. N'agbanyeghi ihe ndī a e ziputara n'elu ebe a, egwu ndī ahụ enwetabeghi ọ̀nọ̀dụ kwesiri ya n'edemede nchọcha. Ọ bụ echiche dī etu a ka mkpalite mmụo edemede a si pụta, ka e wee si na ya ziputa mkpa egwu dī n'etimmmonwụ Ijele. Ọ bụ n'agumagụ ọ̀dinala ka e mere nchọcha ma bụrụ nke na-eziputa isiokwu banyere nkàmmà na ọ̀nọ̀dụ egwu nọ na ndụ ndī Igbo nke si n'ihe a hụrụ n'anya, n'ajụjụ ọ̀nụ, ọ̀baakwukwọ na intaneti. Atutụ e ji wee tuchaa edemede nchọcha a bụ atutụ keimechiche nke na-ele ọ̀runka anya site n'etu o si agba ama ime echiche onye ọ̀runka ahụ. A tuchara ụsà dī iche iche e si n'uzọ ndī a nweta, nke e si na ha chọpụta na egwu nwere ọ̀nọ̀dụ pụrụ iche n'etimmmonwụ Ijele, ma bụrụ omenala e si na ya eziputa ọ̀nọ̀dụ ndī mmadụ, ọ̀dinala ha, nkwenye ha na nsirihundū ha. Egwu mmonwụ Ijele nwere nkàmmà atọ gūnyere nkàmmà kenti, keanya, na keonụ. Edemede nchọcha a ga-abara ọ̀hanaeze na onye ọ̀bula nwere mmasī na nkamma, egwu na mmonwụ Ijele uru.

Abstract

This study surveyed the position of music as one of the ways by which easthetic of Ijele masquerade performance is potrayed. The aim of this research is to remind the Igbo people of the importance of music in human life. The musical easthetics of Ijele masquerade performance shows how high esteemed it is held amongst the Igbo. However, irrespective of the position of music in the human life, the music of Ijele masquerade performance has not received meaningful scholarly attention. This study is provoked in order to bring to lime light the importance of music in Ijele masquerade performance. The area of the study is on the Oral Literature, hence it concerns itself on the easthetic and position of music in the life of Igbo using Ijele masquerade performance to bring the message home. The data used in the study are sourced from personal observation, oral interview, library and internet. 'Psychological Theory' is adopted for analysis of the study because of its ability to unearth the the store house of unconscious mind. The findings in the study revealed that music occupies a place of honour in Ijele masquerade performance, it is a tradition that potray social rank of the people, their culture, belief and philosophy. The music of Ijele masquerade performance has three main easthetic such as ear, eye and mouth. The study will be of great value to the public, and any person interested in the study of easthetic, music and Ijele masquerade.

Ndubata

Egwu bu otu n'ime odinala ndi Igbo ji ebi ndu nke na-abata otutu oge na n'ogo di iche iche n'emume ha na-eme malite n'oge a muru mmadu wee ruo n'oge onwu ya. Ndi Igbo nwere egwu di iche iche ha ji eziputa odinala etimmonwu ha. N'uzo puru iche egwu nwere onodu di elu n'etimmonwu Ijele, nke e si na ha eziputa nkamma keonu, kenti na keanya. O bu onodu a egwu n'udi ya di iche iche no n'etimmonwu Ijele mere na e nweghi ike ikewapu ya iche n'emume obula a na-eme banyere ya. O bu nke a mere na e nwere ike ikwu na egwu bu etimmonwu Ijele, etimmonwu Ijele buru egwu, maka na Ijele nwere usoro egwu di iche iche. A na-eziputa uzo egwu ano e ji eti mmonwu Ijele n'uzo nkamma ato gunyere nkamma keonu, kenti na keanya. Nkamma keonu na-aputa ihe n'udi egwu e ji onu agu maobu abu a na-abu n'etimmonwu Ijele. A na-eziputa nkamma kenti site uda ngwaegwu igba na-aku mgbe a na-eti mmonwu Ijele. Ebe nkamma keanya ka a na-eziputa site n'ihe a huru n'anya n'egwu mmonwu Ijele na ndi mmadu na-agba oge a na-eti igba ma na-agu egwu e ji eti mmonwu Ijele.

N'edemede nchocha a a no na ya wee ziputa n'egwu nwere onodu puru iche na ndu ndi Igbo nke e si na ya eziputa nkamma ya n'etimmonwu Ijele. O bu site n'ihe e kwuru n'onu n'udi egwu maobu abu, ihe a nuru na nti na ihe a huru n'anya ka e si na ha eziputa nkamma ahụ putara ihe n'egwu mmonwu Ijele. O bu egwu onu Ijele kacha wee baa uba n'ime egwu e ji eti mmonwu Ijele ma buru nke e si na ha eziputa nkamma keonu na kenti n'uzo puru iche. O bu egwu a na-agu n'etimmonwu Ijele nyere ya ebube nke mere na mmadu na mmonwu ozo huru Ijele na-agba ya nkiri. N'agbanyeghi na ndi Igbo na-ahuta mmonwu Ijele dika nke emume odinala ya nwere egwu di iche iche metutara ndu ha, egwu mmonwu Ijele a bu onyinye si n'odinala ndi Omabala wee gbasaa n'ala Igbo enwetabeghi ohere edemede nchocha kwesiri ya.

Edemede a ga-eme ka enwe mkpalite nke mmuo n'ebe umuafu Igbo no banyere egwu mmonwu Ijele, ma mee ka ugwu na nsopuru a na-akwanyere Ijele n'oge gboo ghara ila n'ala Igbo. O bu nke a mere na o di mkpa na e dere edemede nchocha a ka ohanaze wee matakwa ya, ma si n'uzo di etu a na-akwalite onodu Ijele. Edemede nchocha a ga-abara ohanaze uru. Ndi o ga-abara uru n'uzo puru iche bu umuakwukwo, n'ihu na o ga-aburu ha ebe nlere anya ga-eme ka ha nwe mbawanye na mmuta. Edemede a ga-abara ndi nkuzi na ngalaba na-amu nkamma, egwu na mmonwu Ijele uru, n'ihu na o ga-eme ka anya ha mepee n'ihe banyere egwu mmonwu Ijele. O bu onodu di etu a ka ha ga-esi gosi mmasi ha na ya ma gaa n'ihu kuziere ya umuakwukwo ha. Ndi ozo edemede a ga-abara uru bu ndi na-edede edemede nchocha n' nkamma, egwu na mmonwu Ijele, maka na o ga-aburu ha ebe mgbakwasu ukwu n'edemede nchocha ha. Edemede nchocha a ga-emekwa ka onye obula nwere mmasi na nkamma, egwu na mmonwu Ijele gaa n'ihu ma were ha kporo ihe.

Ntuleghari Agumagu

Atutu keimechiche bu atutu na-akowa na ndi oguu na-esi n'ihe odee dere n'akwukwo, okachasi n'agumagu nka ya wee choputa udi mmadu odee ahụ bu nakwa etu o si eche echiche n'agumagu nka ya. Agumagu nka di ka uzo e si ahuta ndu na ihe na-eme na ndu, n'otu aka ahụ na-eziputa n'uzo puru iche ndu odee. A na-esi n'agwa odee na-eziputakari, isiokwu na-amasikari, ma ndi o ji onu eziputa ma ndi oji ihu mgaru eziputa, wee mata etu odee ahụ si eche echiche. Site n'imata etu odee ahụ si eche echiche o ga-eme ka oguu nwe ike ikpebi na odee ahụ nwere ike ibu onye di etu a maobu nke ozo. Agumagu nka n'uzo puru iche na-aru oru dika nro, n'ihu nke a odee na-esi n'agumagu nka ya wee na-eme ka ihe ndi ahụ na-agu ya aguu ma burukwa ihe o nweghi ike ime n'onwe puta ihe oge o na-edede n'agumagu nka ya.

N'uzo di etu a odee na-eme ka ndi mmadu mata echiche obi ya banyere otu onodu maobu isiokwu o na-edede edemede n'ihe banyere ya. Makana o bu uzo ihe abuo na-achi obi mmadu niile bu onu na aguu. Odee obula na-eji onu eziputa ihe o nwere nke o si na ya enweta nkwanye ugwu na-egosi onye o bu, okachasi ihe o na-eche na o ji ya wee ka ndi ozo mma. N'aka nke ozo a nachoputa ihe na-agu odee obula aguu n'ebe o na-edede edemede nka ya iji ziputa na o choro ka onodu, echiche, maobu isiokwu si otu uzo maobu nke ozo wee di. N'ih i nke a oburugodu na ihe na-agu odee ah u aguu bu ihe obodo na-aso nso, a bia n'agumagu nka odee etu a , o na-eziputa agwa na-eme ihe ah u obodo na-aso iji si n'agwa ah u na-eme ka ibu ar o bu n'obi ya na-agba mfe. Otutu oge odee a na-eziputa agwa di etu dika uzo ime ka otutu mmadu na-ah u omume agwa ah u na-eme dika uzo ha ga-esi muta agwa o na-akpa. N'uzo di etu a, odee a si n'iziputa agwa a wee na-eziputa onwe ya n'ikpe omuma diri onye na-akpa udi agwa ah u.

Atutu keimechiche na-eleba anya mmasi ndi mmadu nwere n'isi n'uzo ozo wee choputa ihe. Dobie (2012:54) si na ajuju niile a na-aju mbo a na-agba iji choputa etu mmadu si eto, ebu ma di n'udi n'ozuzoke. Atutu keimechiche putara ihe site na mbo Sigmund Freud (1856-1939) gbara ime ka atutu di iche iche na-eleba n'ime mmuo maobu echiche mmadu gaa n'ihu choputa mmalite ya, nsogbu ya nakwa nchikota ya. O bu mmuba atutu keimechiche a ka ndi na-akwado ya si choputa ihe mere mmadu ji eme etu o si eme. O bu site n'atutu a ka e si mee ka ndi oguu nwe nghota di omimi banyere ufodu echiche putara ihe a na-ah u oge niile n'agumagu nka ndi mba odidanyanwu dika echiche banyere ezinaulo, ikeochichi, amamikpe, dgz. O bukwa n'atutu a ka e si eme ka nkowa agwa di n'agumagu puta ihe nke oma. Site n'atutu a Sigmund Freud guzobere o mere ka a mata na obughi naani ihe odee chere maobu kwuo ka a ga-achoputa, kama na o ga-enye aka n'ichoputa ihe ndi odee ekwughi, n'agbanyeghi na odee a amaghi site n'igu n'agumagu nka maobu edemede ah u nke oma. Echiche mmadu na-aputa ihe n'omume na ihe mmadu na-eme, osogodu ya buru onye ah u amaghi mgbe o ziputara ya. N'ih i na echiche ju n'obi mmadu, o si n'onu putawa, o bu nke a mere na ndi oguu na-achoputa onye odee bu site n'ihe si n'ime mmuo ya aputa. Kennedy na Gioia (2007:1517) mere ka a mata na ihe kacha puta ihe na mbo Sigmund Freud gbara n'ebe ntucha agumagu nka di, bu na o mere ka a mata na o nwere ihe na-eme na ndu mmadu nke onye ah u enweghi ike igbochi makana o ghaghi iputa n'iziputa echiche ya. O gara n'ihu ma ziputa onyinyo di iche iche e ji amata ihe echiche mmadu na-egosi puta mana nro mana ihe, nke ndi odee na ndi oguu si aghota uche odee. A horo atutu a, n'ih i na o ziputara ebumnuche isiokwu nchocha a. E were atutu a wee tuchaa ihe a huru n'edemede a, banyere egwu mmonwu Ijele a ga-ah u na o weputara echiche di n'edemede a.

Nkamma

Mma bu isi sekpu nti n'orunka o bula. O bu ndi nwe orunka na-ekwuputa nkamma ma o bu uru o bara. Egwu mmonwu Ijele nwere uzo ato puru iche o si eziputa nkamma. Uzo ato ndi ah u bu site n'ihe e kwuru n'onu, ihe a nuru na nti nakwa nke a huru n'anya. Aristotle (4th 330 B C) kowara na nkamma, bu usoro onye orunka si weputa ma tnye echiche nka ya n'orunka ya ka o mee ka ndi mmadu na-agba orunka ah u nkiri. N'otu aka ah u e nwere ike itunyere ya elo etu a gae si mee ka orunka ah u kawanye mma, site na nisikwu ya na orunka ozo. Odee a gara n'ihu mee ka o doo anya na nkamma bu n'orunka ma obu n'okike ka a na-ah u ya ma si n'uzo di etu a mara uru o bara ndi nwe ya. Otutu echiche di iche iche ndi a a hurula banyere orunka na nkamma mere na e nwere ike ilegara egwu mmonwu Ijele anya dika oruaka.

Mma orunka obula si n'onodu ndi nwe ya dewere ya, n'ih i uru o na-abara ndi ha. Echiche di etu a bu nke si na nkwenye na o bu ihe ndi kporo ihe na be ha, ka ihe ah u buuru ha. Ani (2011:55) mere ka a mata na nkamma bu amumamu banyere etu echiche si ah u ihe, o bu obere nwanne

nwaanyi nnlo na mma maka na o bu ya kachasi mmuta echiche nwere ike inye mmadu. Schuller (2000) ziputara otu echiche a oge o kwuru na nkamma bu uzọ kachasi mma n'igosiputa etu echiche si enwe mmasi n'ebe ihe mara mma, doo anya ma buru usoro ndu mmadu di. Okunna (2010:83) n'aka nke ya kowara na mma orunka mara sitere n'ihe e ji ya eme. O si na mma ite mara dika orunka kowaputara onwe ya n'uju n'ihe e ji ya eme. O kwuru na mkpuruokwu bu mma ka ndi Igbo ji amaatu ihe niile mara mma, nke a mere na o bu mma bu ihe mbu ga-agbata mmadu n'uche mgbe obula ndi Igbo na-ekwu okwu ihe mara mma. O wee gaa n'ihu na-ekwu na mma ite n'obodo Awka-Ndiagu si n'ihe okpuite ji choo ya mma n'ahu dika anuohia na osisi e segara n'ahu ya. O bu mputara ihe ndi ahụ e ji choo ite a mma ka e ji see ha n'ahu ite na o bughị maka mma nke onwe ha. Mkpebi banyere mma orunka mara si na mmetuta na mmekorita mmadu na ibe ya, okachasi na mmetuta anyi na enwe n'ebe ndi ozo no banyere iyi oyi, ya na agbamume anyi na-enwe n'aguu iyi oyi. O gara n'ihu kwuo na ka e si ekpebi mma di n'ihe okike ndi ozo si na mmetuta anyi na-enwe n'ebe ihe e kere eke di, ya na etu anyi si enomi ihe di n'awa n'adighi ike anyi.

O bu otu echiche ahụ ka Webster (2015) mere ka o puta ihe oge o si na o bu mmepe orunka na odinala icho mma mere ka amuma mkpebi nkamma puta ihe. O gara n'ihu kwuo na amuma mkpebi nkamma si na nkwenye etu ndi mmadu si nabata orunka, nke o kwesighi na a ga-eji ihe ntugara aka ozo onye mkpebi na ndi nkiri amaghi nke oma. Ezi usoro nziputa ozi na usoro kwesiri ka e si hu orunka ahụ bu nke ga-esi n'usoro doro anya e si anabata orunka n'odinala nke otu mpaghari. O bu n'otu echiche a ka odee a ji gaa n'ihu kwuo na nkamma abughị naani ihe banyere udidị orunka na uru orunka bara kama na o metutara etu ndi mmadu si anabata ihe obula n'udi ya ma na-ekwuputa ya n'asusu mara mma na nke joro njo. O gara n'ihu kwuo na okwu bu mma enweghi echiche aka ya ma e wezuga na e ji ya egosiputa onodu ma o bu omume ndi mmadu na-eme otutu mgbe nonodu ha no na ya. Odee a gara n'ihu kwuo na uzọ abuo a ga-esi kpebie orunka na nkamma di na ya gunyere: nke mbu bu na o bu onye mkpebi orunka ga-etinye uchu n'imu na ikowa nkamma di n'orunka karia onye orunka maobu onye e nyere ya bu orunka. Nke abuo bu na onye mkpebi orunka ga-etinye uchu n'ihe banyere etu ndi mmadu si emeso orunka ahụ omume ya na igosiputa etu ha si ahụ ya.

O bu ihe banyere mma na nkamma di n'okike, na orunka ka Kant si nweta ebe mgbasiukwu n'okwukwe ya banyere Chi Ukwu nke o bu ya kachasi uru nkamma ga-abara mmadu. Ka o siladi ihe banyere mkpebi nkamma bu nke Kant na Burke kwekoritara na o nwere ike idi n'udi otito ma o bukwa nkato. Wimsatt na Beardsley (2015) ziputara echiche na ihe a na-akowa n'orunka bu orunka n'onwe ya, na o bughị ebumnuche onye orunka nke anyi amaghi na nke agbasaghi anyi. Maka na mkpebi ihe mara mma kwesiri ka o buru ihe a huru n'ihe ahụ na nghota nke anyi nyere ya n'agbanyeghi ihe onye orunka bu n'uche wee ruo ya. O bu n'ih i echiche di etu a ka ndi odee abuo a ji kwuo na o bu ihe a huru n'orunka bu isi sekpu nti, maka na iji ihe ozo wee kowaa ya bu inweta ihe mgbagwojuanya na ya. N'ih i ya na o bu ihe metutara onye na-ahu n'orunka na mmuo ya bu uzọ kwesiri ekwesi na mkpebi orunka. Omenchocha kwadoro echiche ndi odee ziputara banyere nkamma, ma na-ekwu na nkamma orunka obula kwesiri igbaso usoro odinala ndi nwe ya. N'ih i na o bu ndi nwe orunka na-egosiputa nkamma ya site ihe o na-aru na ndu ha nakwa ihe e ji mara ya.

Egwu

Otu mmadu na ndi odee ekwuola ma deputa echiche ha banyere egwu, otu onye n'ime ha bu Aristotle (330 BC) onye kowara na egwu bu otu n'ime orunka na-eziputa nnomi n'uzo di iche

iche. O gara n'ihu kwuo na egwu si na n'nomi nke uda na utu. Makana egwu na-enomi naani uda, ebe abu na-enomi asusu. O bu echiche di etu a ka Onwukwe (2009:445) mere ka o puta ihe mgbe o kwuru na egwu bu nka ihazi ndu n'uzo o ga-esi na-atu utu na nti. O gara n'ihu kwuo na egwu bu iziputa uda, echiche na mmetutaobi iji gosiputa nkamma. O bu echiche a ka o mere ka o puta ihe oge o si na egwu bu mmadu ihazi uda. Olekaibe (2014:449) kwadoro echiche a oge o kwuru na egwu na utu ya di iche iche bu alaka ekwumekwu, o bu n'uzo di etu a ka o ji akpalite mmuo mmadu ma na-aru oru dika enyo e ji enyo ndu. O gara n'ihu kwuo na egwu bu eserese ndu gosiputara onwe ya n'uzo abughi naani site n'akuko, abu na ejije kama na o na-aputa ihe n'emume ga dika igba egwu. Chielotam (2012:33) mere ka a mata na egwu na-aru oru iko akuko, ime ka ihe na-aga aga iji gosiputa onodu na echiche. Egwu n'obodo obula na-akpokoba ndi mmadu onu dika ebe ogbako ha, ebe nzuko ha iji nye onwe ha nkwardo na ndonye ukwu ha.

Oshinoebo (2012:70) kowara na egwu na-abata n'uzo di iche iche na ndu anyi. O bu ihe kachasi eru anyi aka n'ime orunka ngosi ihe niile, o di n'ebe niile anyi no, makana a na-eti egwu n'onodu niile. Egwu nwere onodu di elu n'odinala obula, nke na o bughi ihe a ga-eleghara anya maka na egwu ndi obodo obula bu uzo ha si egosi odinala site n'omume ndi mmadu na-eme. N'emume ndi ahụ ha na-agba egwu dika otu uzo ha si eme ka ihe niile banyere ndu puta ihe. O gara n'ihu kwuo na e kekoru egwu na odinala onu n'uzo enweghi nkewa. Na n' odinala ndi Afrika, egwu bu igodo e ji akpoghe emume di iche iche dika ntoaja n'ikpa ndi mmadu obiuto. O bu ohaobodo na-egosiputa egwu, nke a mere na o nweghi mmanye obula a na-amanye mmadu iji mata na egwu si na chi, n'ih i na mmetutaobi ya na ike mmekorita mmadu na ibe ya o na-eziputa n'uzo puru iche.

Chielotam (2012:31) n'aka nke ya kowara na egwu na mba Afrika malitere n'oge ndu ha malitere. Egwu bu otu n'ime njiri mara odinala ndi Afrika o bu nke mere na egwu na ebulite emume di iche iche ha na-eme n'uzo puru iche. E ji ya eme ka ihe a na-eme ma na ekwu doo anya, o na-eziputa agumagu, ma were ya na-anabata ndi odogwu na otutu ntoaja e ji egwu eziputa. O gara n'ihu kwuo na egwu dika ihe ngosi na-enye aka n'ime ka odinala ndi mmadu na-agawanye n'ihu. O na-enye aka n'ichekwaba, zuo, ma na-akwalite ihe okpu na ihe ugwu anyi oge niile, site n'igbazi echiche ndi mmadu iji mee ka ha na-ebi ma na-aga n'uzo ziri ezi na ndu ha. O bu otu echiche a ka Agu (2007:716) mere ka o puta ihe oge o kwuru na egwu bu otu n'ime akarangwa siri ike e ji ama odinala n'uzo puru iche ma were ya na-amata ndi mmadu na ndu ha n'obodo. O bu echiche banyere egwu a ka Nzewi (1991) ziputara oge o si na egwu bu nsirihundu na mba Afrika. O bu ugbo bu echiche na usoro mbiakonụ mmadu na ibe ya, nke e si na ya eme ka ndu na-atu utu ma na-aju otutu ajuju banyere ndu na ihe na-eme na ndu, okachasi ihe ndi a naghị ahụ anya. Nzewi (2002:367) kowara na egwu odinala bu ozuzuoke uda egwu, na akarangwa egwu, ngosiputa na itinye n'oru ihe a maara na mpaghara ahụ. O gara n'ihu kwuo na egwu bu etu e si ahuta usoro meghari nke mgbako na mkpalite usoro ga. Ibekwe (2013:92) ziputara otu echiche a oge o si na egwu odinala a na-eti n'ala Igbo nwere otutu akuku okachasi ma e buru n'uche iziputa ihe mejuputara egwu odinala na mba Afrika.

N'aka nke ozo, Forchu (2009:103) kowara na egwu puru iche n'ala Najjiria si n'uzo di iche iche egosi odinala ndi mmadu no n'obodo na etu mmekorita ya na odinala ndi ocha site na mgbanwe na-abata n'egwu odinala di iche iche. O gara n'ihu kwuo na obughi ihe gbara mmadu gharij na egwu nwere onodu putara ihe nke oma na ndu ndi Afrika ma burukwa usoro achumnta akunauba n'uzo puru iche. Makana o bu etu egwu odinala si wee di nnukwu mkpa na ndu ndi obodo, ka egwu puru iche si di mkpa na ndu ndi mmadu na usoro obibi ndu ha n'obodo Najjiria. Agu (2003:58) ziputara otu echiche oge o si na e nwere usoro putara ihe n'egwu odinala niile e nwere

n'obodo Naijiria. N'ihu na obodo niile nwere usoro doro anya ha si emeputa ma na-eti egwu. Olasunkanmi (2002:53) n'aka nke ya mere ka echiche egwu ogbugba puta ihe oge o si na igba egwu bu nka a na-egosi site mmeghari ahụ. Ihe nke a putara bu na o bu mmeghari ahụ ka e si eziputa egwu ogbugba. O gara n'ihu kwuo na o bu egwu odinala ka e si na ya eziputa ma na-echekwaba odinala na usoro ochichi ma na-agba akparamagwa, ndi mmadu no n'obodo n'anwu. Otutu mgbe otu otu maobu ndi mmadu na-agba egwu nke e si na ya enweta ugwu n'obodo.

Mmonwu Ijele

Otutu mmadu gbara mbo n'uzo di iche iche n'ikwuputa na ideputa echiche ha banyere mmonwu Ijele, otu onye n'ime ha bu Iloegbunam (2015) onye kwuru si, "Ijele bu okwu na-eziputa inwe ume ma o bu ike nke na-eziputa echiche na o na-adi aro, site na akarangwa e ji wee ruo ya n'oge gboo." Echiche a putara ihe n'okwu bu "jee lelee ma ogiriga o waala gi", a na-agwa mmonwu Ijele. O bu mkpobiri okwu a bu 'jee lelee ma ogiriga o waala gi', ma o bu 'jee lelee ma ike ibu ibu o di gi' ka a na-akpo "Ijele" n'uzo mkpirisi.' O gara n'ihu kwuo na mmonwu Ijele mara mma nke ukwu n'ihu na o nweghi ihe adighi n'elu ya. O di ka akwukwo e dere usoro obibi ndu ndi Igbo n'ihu na ihe odinala ndi Igbo dacha n'elu ya. Na ugwu na nsopuru ndi Igbo na-akwanyere mmonwu Ijele kariri akari. Mmonwu Ijele na-enwe ugwu n'ihu na a ruo ya ka ihe niile di n'elu ya. O bu nke a mere ndi Igbo na-ekwu n'okwu ma na-agu n'egwu na mmonwu agaghi aka Ijele aka. Edozie (2015) si, 'o bu Ijele kacha mmonwu niile a na-eti n'ala Igbo, n'ihu na a ruo Enyi Mmonwu ka o buo ibu iji mara ma o ga-eme ka Ijele laa ma na o nwere okpa ano'. O si na o bu naani mmonwu Ijele bu mmonwu nwere ukwu abuo buru ibu ma di kwa aro, maka na mmonwu niile di n'ala Igbo no n'isi Ijele.'

O bu echiche a ka Anjako (2002:327) ziputara mgbe o si na o bu Ijele kacha mmonwu ndi Igbo na-eti, ma gaa n'ihu kwuo na o bu ya na-edu mmonwu ndi ozo ma buru kwa eze mmonwu. O si na mmonwu Ijele na-egosi idi n'otu ihe e kere eke n'uwa a. Na ogwe ahụ ya na-adi okirikiri sitere na nnomi usoro ndi Igbo si ewu ulo. Akwa di oke onu di n'akuku ndida ya nke na-ejuputa n'esereese na apiriapi a na-ahu n'ahu ulo na n'onu uzo iji choo ya mma. O gara n'ihu kwuo na mmonwu Ijele bu nnukwu orunka na-egosiputa uwa mmadu no na ihe a na-eme n'obodo, na-egosiputa uwa umu mmuo site na mmonwu ndi Igbo di iche iche na-eme ka ntoaja na ebube mmonwu Ijele puta ihe. Odee a si na udi anu ohia di iche iche di n'elu mmonwu Ijele di ka eke na agu na-eziputa kwa uwa anumanu. Ihe nke a putara bu na a chikobara usoro obibi ndu ndi Igbo na mmonwu Ijele di ka otu orunka na-eweta mmekorita mmadu na ibe ya nakwa udo nke echiche. Amankulo (2002:404) si na Ijele bu mmonwu mara nnukwu mma ma nwe ugwu mere na o na-eri obodo nnukwu ego iji ruo ya. O si na o buru nnukwu ibu ma na-agba egwu ogugu, egwu ogbugba na-eme ka ndi nkiri na-eche na o ga-ada ada site nzouku ya. O bu echiche banyere nzo ukwu egwu ya a, mere na ndi nkiri na-eche ebe o si wee bia. O gara n'ihu kwuo na Ijele na mmonwu na-achokwu na-eso aputa otutu mgbe nke na-eme ka egwu na-atu ndi nkiri.

Nneke (2015) ziputara na Ijele bu mmonwu buru ibu, maa mma nke ukwu n'udi gbara mmadu gharij, maka na o bughi ihe otu onye nkiri huru n'elu Ijele ka ibe ya huru n'ihu na ihe no n'elu ya hiri nne. O si na o bu nke a mere ndi Igbo ji ekwu okwu asi na 'nkiri mmonwu Ijele jiri chi.' Nke a putara na mmonwu Ijele bu nnkwu ihe nkiri ma nwe otutu ihe nkiri n'ahu ya, nke na ndi mmadu ga na-ekiri ya malite n'ututu ruo n'abali. Udealo (2015) kowaputara na o bu Ijele kacha mmonwu di n'ala Afrika buo ibu ma buru onyinye puru iche si n'ala Igbo di n'obodo Naijiria. O gara n'ihu, kwuo na ndi obodo di iche iche n'Anambra Steeti di nke di na ndida-owuwa anyanwu ala Naijiria, na-eti mmonwu Ijele n'emume ufodu di ka akwamozu na emume e ji akpoku mmuo

omumu, na uba ihe akuku ubi bu emume puru iche a na-eme n'oge okochi. Na Ijele bu mmonwu puru iche n'Anambara Steeti na Naijiria. Ihe omimi banyere etu Ijele si buo ibu, mere na e nwere otutu ihe na-eme na ndu e gosiputara n'elu Ijele. O si na ihe omimi di n'etimummonwu Ijele mere na e ziputara usoro obibi ndu niile na ya. O bu ya kacha mmonwu niile n'ihu na o bu naani ya na-agba n'ama otu oge, ma burukwa mmonwu ga-agba ikpeazu n'emume n'ala Igbo.

N'otu aka ahụ ka Nwachukwu (2003:166) ziputara otu echiche ahụ mgbe o si na otutu mmadu na-ekwu na Ijele kacha mmonwu a na-eti n'ala Igbo. Na o na-adi ka ulo ma na-anochite anya ihe niile ndi Igbo mara na ihe ha ga-ama di ka agburu. Obasi (2010:9) si na mmonwu Ijele mara mma nke ukwu ma nwe ugwu maka na o naani n'afu iri abuo na ise ma o bu n'afu iri ise ka o ji aputa. Nweke (2015) si na mmonwu Ijele na-eziputa idi ukwu, ibu eze nakwa ogaranya. O si na obodo niile di n' Ayamelum na-eti mmonwu Ijele n'ebe o di ukwu, mere na ogbe obula nwere nke ha. Ebube mmonwu Ijele si na nkwenye ndi Igbo na mmonwu bu ndi nnochite anya ndichie. Mmonwu niile na-enwe ebube n'ala Igbo, mere e ji ekwu na o nwere ihe mmonwu na-eme e ji agbara mmonwu oso. Ihe ahụ e ji agbara mmonwu oso bu ebube ma o bu ibubo, na-arụ oru puru iche na mmonwu Ijele. Edozie (2015) n'aka nke ya si na Ijele bu mmonwu ohaobodo na-eti, nke mere na otu onye enweghi ike eti ya maka na o nwere ego. O bu ndi obodo na-akwado Ijele, mere na ihe niile banyere etimummonwu Ijele ahụ bu ndi obodo na-eme nkwado ya. O gara n'ihu kwuo na Ijele na-agba ubochi abuo, na o gbara ndi obodo n'ubochi mbu, n'ubochi nke abuo o gbara umuada.

Ijele bu mmonwu nwere nnukwu ibubo ma o bu ebube, mere na ya na mmonwu ozo anaghi agbakota n'ama otu oge. O bu n'ibubo mmonwu ka ugwu na nsopuru a na-enye ya di. Echiche a putara ihe n'Asigbo (2012:7) mgbe o si 'o bu ibubo na-eme orunka bu awuru e ji akwa wee kwaa buru mmuo. O bu ibubo a na-eme ka mmonwu nozuo ebe niile ma nwe ike nke mmuo.' Nwakaeze (2015) si na 'n'oge gboo mgbe ihe banyere etimummonwu Ijele nwere ugwu, o na-agba n'ama ebe niile edere jii akwukwo osisi niile akwuru otu ebe.' Etimummonwu Ijele na-abu nnukwu emume ndi mmadu ji enwe obi ufo, maka na e nwere ihe ngosi di iche iche a na-eme na ya, di ka egwu umuokorobia na umuagboghobia. O bu n'oge okochi ka Ijele ji agba iji wee mee emume omumu na nke uba ihe akuku ubi.

Mmonwu Ijele nwere ike di nko ma o bu juo oyi site n'etu mmuo no n'awuru Ijele ahụ si di. Mmuo no n'awuru Ijele mara mma di nko o buru ihe nkiri ma na-ekpo oku n'onwe ya. Mmuo no n'awuru Ijele mara mma juo oyi o na-esi ike na nchoputa mana o na-aputa ihe nke ukwu ma o buru n'awuru Ijele di ocha ma o bu nke ejughi eju ka mmuo no n'ime ya juru oyi. Mmuo no n'awuru Ijele na-emetuta nzokwu egwu ya, n'ihu na mmuo nwere nke ka ibe a na-agba egwu. O nwere mmuo ga-adi nko ma nzokwu egwu ya na egwu a na-etiri ya anaghi adakorita. N'aka nke ozo, mmuo no na mmonwu Ijele nwere ike idi nwayo nke na egwu a na-etiri ya na-ebu nzokwu egwu ya uzo. Nwakaeze (2015) si na mmonwu Ijele na-agba egwu obere oge na-agaghi eru otu awa n'ihu na o naghi ano ogologo oge n'ogbo. Edozie (2015) si na o bu ugboro ato ka mmonwu Ijele na-agba n'ogbo ma o bu n'ama, na o gbaa nke mbu o baa n'oda, o gbaa nke abuo bakwa n'oda, wee gbaa nke ato. Ka o siladi, o kachasi mma di na mmonwu Ijele bu na mmuo no n'awuru noro n'etiti idi nko na iju oyi. O bu n'onodu a ka Ijele ji eziputa na o bu eze mmonwu niile n'ala Igbo site nzokwu egwu ya na-ejuputa na nganga, ugwu na ebube mgbe o na-agba.

E nwere oge na onodu mmonwu Ijele ji agba. O bu mmonwu Ijele na-agba naani ya n'ogbo ma buru mmonwu ikpeazu na-agba n'ama. O si na Ijele na-agba n'akwamozu ndi eze ma o bu

nwoke na nwaanyi a maara aha ha, ya na akwamozu otu n'ime ezinaulo Ijele n'ala Igbo. O bu n'oge udummiri ka mmonwu Ijele ji agba n'oge gboo. Iloegbunam (2015) ziputara echiche a mgbe o si na o bu n'udu mmiri ka e ji eti mmonwu Ijele n'oge gboo, n'ihina o bu n'udu mmiri ka ego ji adi ndi Anam n'aka. O si na obodo tiri mmonwu Ijele na-achujaja ma mmonwu Ijele gbachaa. O bu n'ihina nke a ka e jikwuo na ichujaja bu emume odinala n'etimmmmonwu Ijele n'ihina o bu aru ka obodo mere wee ruo ibu aru di etu a n'udi mmonwu. N'aka nke ozo, o bu n'oge okochi ka e ji eti mmonwu n'oge ugbo a. Nzekwu (1981: 135) mere ka echiche a puta ihe oge o si na o bu n'oge okochi ka etimmmmonwu ji amalite na mpaghara owuwa anyanwu ala Naijiria bu oge ha ji ezu ike. Ogu-Raphael (2009:81) si na 'o bu naani ntoaja gbadoro ukwu na mmuo ka e ji eme ka e nwe ezi usoro mmekorika n'etiti mmadu na mmuo.' O bu nke a mere na obodo na-enye mmonwu Ijele ewu di ka uzọ ha si akpu aru ahụ ha mere.

Nchikota Ntuleghari Agumagu

Ka o siladi, echiche ndi mmadu na ndi odee a ziputara banyere nkamma, egwu na mmonwu Ijele dichacha n'udi ha, ma na o nweghi nke obula n'ime ha a ga-eji nochite anya edemede nchocha a, n'ihina o dighi nke obula n'ime ha ziputara ihe banyere onodu egwu n'etimmmmonwu nke bu orunka na-eziputa nkamma ato gunyere keonu, kenti na keanya e si na ha eziputa onodu egwu na ndu di Igbo. O bu nke a mere o ji di mkpa na omencha bagidere edemede a, wee na-aruo ka e nye ya ohere n'etiti edemede nchocha ndi ozo.

Ntucha Echiche Banyere Onodu Egwu n' Etimmmmonwu Ijele

Egwu bu otu n'ime odinala Igbo e si na ya na-eziputa nkamma ato gunyere keonu, kenti na keanya n'uzo puru iche nwere onodu di elu n'etimmmmonwu Ijele. E nwere udi egwu di iche iche nke na e nweghi ike ikewapu ya iche n'emume obula n'etimmmmonwu Ijele. O bu nke a mere na e nyere ohere n'edemede a ka e si na ya ziputa na egwu bu etimmmmonwu Ijele, etimmmmonwu Ijele buru egwu. Nneke (2016) mere ka a mata na a na-eziputa uzo egwu ano e ji eti mmonwu Ijele n'uzo ato gunyere egwu ogugu, okuku, na ogbugba. N'uzo egwu ato na-eweputa nkamma keonu, kenti na keanya. A na-eziputa nkamma keonu site n'egwu e ji onu agu maobu abu a na-abu n'etimmmmonwu Ijele. Nkamma kenti ka e si n'uda ngwa egwu igba na-aku mgbe a na-eti mmonwu Ijele eziputa, ebe nkamma keanya bu nke a na-eziputa site n'ihe a huru n'anya n'egwu ogbugba mmonwu Ijele na ndi mmadu na-agba mgbe igba Ijele na-eti.

Egwu di nnukwu mkpa na ndu ndi Igbo mere na malite na mgbe a muru mmadu wee ruo n'oge onwu ya, egwu na-abata n'oge di iche iche na n'ogo di iche iche na n'emume di iche iche na ndu ha. Egwu nwere onodu di elu n'etimmmmonwu Ijele, n'ihina malite mgbe odo putara ruo mgbe ezinaulo mmonwu Ijele zuru oke na-agba n'ogbo wee ruo n'ula ha juputara n'egwu di iche iche a na-eti n'eseputi aka. Etimmmmonwu Ijele dika otu n'emume ndi Igbo na-eme nwere egwu a na-etiri ya site na mmalite ya wee ruo na mmechi ya juputara n'egwu gunyere egwu igba/oja, egwu ogugu na egwu ogbugba.

Forchu (2009:104) ziputara echiche a oge o kwuru na o bughu ihe mgbagwojuanya na egwu putara ihe n'otu na-akpa ndi mmadu obi utu, n'ihina o bu omenala na-aruo oru dika amuma achumnta akunauba n'usoro obibi ndu ndi Afrika. O gara n'ihu kwuo na etu ahụ egwu odinala si eme ka usoro obibi ndu na omenala na-aga n'ihu ka egwu putara ihe na-eme na ndu ndi mmadu n'usoro mmekorita mmadu na ibe ya n'obodo Naijiria n'oge ugbo a. N'otu aka ahụ Sen (2001) kowara na 'o bughu naani na egwu na-eme ka ndi mmadu nodu n'udo, kama na o na-enye aka n'ihazi mmekorita mmadu na ibe ya n'usoro omenala ma gaa n'ihu na-eme ka a ghara inwe ogba

aghara na nkwafo obara n'akuku mba Afrika na mba ndi ozo. Mbanugo (2003:152) n'aka nke ya mere ka a mata na egwu bu uzo puru iche e si akwalite omenala. O si, "o na-eme ka ugwu mmadu puta n'amuma ochichi, na-emekwa ka ufodu mmadu chuo aja maka ohaobodo ha." Ka o siladi, egwu onu Ijele na egwu ula ya anaghi abata mgbe obula mmonwu Ijele obodo mere ihe ihere. Maka na o nweghi onye ga-enwe obi ime ihe anuri ma ya foduzie igu egwu.

Egwu Ogugu Ijele

E nwere otutu egwu a na-agu n'etimmmonwu Ijele nke ndi obodo ji eziputa mmasi na obi utu ha nwere bayere mmonwu Ijele ha. O bu site n'egwu ogugu ndi a ka e si eweputa nkamma keonu n'uzo puru iche n'etimmonwu Ijele. O bu echiche a ka Egudu na Nwoga (1973) mere ka o puta ihe mgbe ha si na a na-enwe onye okpoabu na-egosiputa emume odinala di iche iche nke o bu ya na-eme ka o maa mma. Ikeokwu na Onyejekwe (2004:28) ziputara na egwu ogugu nakwa ogbugba na-akpalite mmuo ndi mmadu ma na-eme ka ha nwe mkpafu ime mmuo na-aputa ihe n'emume nka. Ani (2011:54) n'aka nke ya kowara na orunka obula mara mma na-enwe uda n-eziputa ihunanya ma na-ekpalite mmuo mmadu. O gara n'ihu kwuo na o na-eme ka obi ruo mmadu ala, gbochiere ya mgbakasahu, ikeogugu, obara mgbalielu, okeahu onwunwu na anoghi n'udo. Ihe ndi a niile bu oru egwu na-aru na ndu mmadu maburu ihe nyere egwu onodu di elu n'etimmonwu Ijele.

Egwu Odo

Odo dika otu n'ime mmonwu so n'ezinaulo mmonwu Ijele n'aka nke ya nwere egwu di iche iche putara ihe n'emume ya. Egwu ndi ahụ na-eziputa nkamma ato ahụ e ji mara egwu mmonwu Ijele, n'ihu na e nwere mbiakonụ nke egwu ogugu, egwu okuku na egwu ogbugba mgbe odo na-agba. O bu echiche a ka Forchu (2009:105) mere ka o puta ihe oge o si na egwu odinala di nnukwu mkpa n'ime ka omenala obodo guzosie ike. O gara n'ihu kwuo na a gaghi ewepu egwu n'emume di ubochi ndi Afrika malite n'oge a muru mmadu ruo n'onwu ya. Agu (2007:16) kwadoro echiche a mgbe o si na egwu bu otu n'ime ihe putara ihe ma sie ike n'amuma ichoputa ihe puru iche n'odinala na njirimara ndi. Ani (2011:29) ziputara na egwu si n'uda na udandakorita di iche iche na-aru oru malite n'oge gboo e ji akpa mmadu obi utu. Odee a gara n'ihu kwuo na egwu nwere onodu puru iche na ndu onye Hibru. Odo nwere ngwa egwu e ji egosiputa egwu ya gunyere; ogene, oja Bekee a na-akpo *whistle* na oja Igbo abuo. O bu ngwa egwu ndi a na-agbazi ihe odo na-aga n'ije ma o bu ihe o na-agba n'oso.

Egwu Umunwaanyi n'Etimmmonwu Ijele

Umunwaanyi ndi iyom di na umada ha a na-alu n'obodo ozo nwere otutu egwu ha na-agu putara ihe nke oma n'etimmmonwu Ijele. O bu echiche di etu ka Okeke (2009:175) ziputara oge o si na nkamma umunwaanyi gbadoro ukwu nke ukwu n'egwu ogugu, egwu ogbugba na ikokoko. Odee a gara n'ihu kwuo na egwu na-eziputa isiokwu di n'ejije ma na ekwu ihe ga-eme n'ejije ahụ iji mee ka nhazi emereeme gaa n'ihu ka ndi mmadu wee nwe obi anuri. Egwu umunwaanyi na-eme ka etimmmonwu Ijele na-ekpo oku, makana onodu ha putara ihe n'etimmmonwu Ijele.

Egwu Ogbugba n'Etimmmonwu Ijele

Egwu ogbugba na-eweputa nkamma keanya n'uzo puru iche n'etimmmonwu Ijele. O bu otu n'ime ihe na-eme ka ndi mmadu jee nkiri Ijele. Mmonwu Ijele na-agba egwu oge ndi na-etiri ya igba na-eti igba. Nne na nna mmonwu Ijele na ohaobodo na-agba egwu iji gosiputa obi utu ha. Malite na mputa Ijele n'oda ebe a no muo egwu ya ruo n'oda nke di n'ama ebe o ga-anu wee gbaa, o na-agba udi nzokwu egwu ise si na ntughari aka igba ma o bu egwu Ijele puta.

Obadiogwu (2015) mere ka a mata na Ijele gbaa egwu obere oge, o baa n'oda ahụ a rurụ n'ama obodo. O bu n'ime oda a ka Ijele ga-esi aputa wee gbaa n'ama ihe di ka ugboro ato maobu karia n'ama tutu o laa. O si na 'o gbaa nke mbu o baa n'oda, wee puta nke abuo. N'otu aka ahụ o baa n'oda nke ugboro abuo, o wee puta nke ato, wee laa.' O bu echiche banyere egwu ogbugba a ka Ugonna (1983:107) ziputara oge o si na ndi Afrika a na-agba egwu iji gosiputa mmekorita di n'etiti mmadu na ibe ya na nkamma di na ndu.

E nwere uzọ akanka egwu ogbugba abuo n'etimmonwu Ijele. Uzọ egwu ogbugba abuo a gunyere 'egwu nseli' na 'izo okika.' Ndi na-ebu uzọ egwu mmonwu Ijele bu egwu nganga bu izo okika ka ha na-agba. Iloegbunam (2015) kowara na o bu mmadu niile no n'obodo ma nwoke ma nwaanyi na-agba egwu mmonwu Ijele. O mere ka a mata na mmadu abuo na-ebu uzọ egwu mmonwu Ijele na-agba egwu puru iche a na-akpo "izo okika," maobu "itunkwe". O bu nke a mere na ha bu isi sekpu nti n'igba egwu mmonwu Ijele. Olasunkanmi (2002:54) kwadoro echiche a oge o si na uzọ e si eme ka egwu odinala anyi digide bu otu n'ime usoro e si eme ka ndu mmadu na-akawanye mma. Nwadiogwe (1999:99) n'out aka ahụ mere ka mata na orunka ngosiputa ihe kwesiri ka o na-aga n'ihu n'ime ka e nwe nhatanha n'usoro mmekorita mmadu na ibe ya ka udo wee bata n'obodo.

Egwu Oriri Mmonwu Ijele

Egwu a na-eti n'oriri etimmonwu Ijele bu igba Ijele kacha ha niile, n'ihia na egwu ndi ozo bu aka ka e ji enyere ya. Maka na o bu egwu na-amasi ndi obodo, ka ha na-eti n'oriri etimmonwu Ijele ahụ iji mee ka oriri na-ekpo oku. O bu echiche a ka Nwachukwu (2003:164) mere ka o puta ihe oge o si na ihe banyere egwu di nnukwu mkpa n'ebe ndi Igbo no ma egwu a gurụ n'onu ma o bu nke e tiri n'igba. N'otu aka ahụ Blacking (1971:86) kowara na egwu abughi naani usoro mmeputa uda kama na o bu odimara na-egosiputa mmekorita mmadu na ibe ya, a haziri n'odinala ka o wee ziputa ihe ndi ahụ ha ji kporo ihe n'oge gara aga n'usoro obibi ndu ha n'oge ugwu a. Egwu a na-eti n'ama obodo ma o bu nke a na-eti n'ezinaulo di iche iche, e nweghi onye n'ime ndi na-eti egwu ahụ a na-akwu ugwo. Maka na ndi na-eti egwu n'oriri ahụ ji ya dika onyinye ha na-enye obodo ha maobu ndi enyi ha banyere etimmonwu Ijele ahụ.

Mmechi

Site n'edemede nchocha a e lebara anya n'onodu egwu dika odinala Igbo putara ihe n'etimmonwu Ijele nke na-eziputa nkamma ato gunyere nkamma keonu, kentia na keanya n'uzo puru iche. O bu onodu ahụ egwu no na ndu Igbo mere na okwa ya di elu n'etimmonwu Ijele. O di nnukwu mkpa na umuafọ Igbo na ndi ochichi no n'ala Igbo nyere aka ichekwaba mmonwu Ijele, na egwu ya ka o ghara ifunaghi umu na-eto eto na umu Igbo n'odinihu. Omenchocha nari ndi nkuzi na umuakwukwo n'uzo puru iche ka ha lebe anya n'egwu mmonwu Ijele n'obodo di iche iche n'ala Igbo ma gaa n'ihu dee edemede nchocha banyere ha. N'ihia na nke a ga-eme ka otutu mmadu choputa nkamma ha ma were ha kporo ihe, dika uzọ a ga-esi eme ka echiche ndi Igbo loghachi azu n'ihia banyere egwu, egwu mmonwu Ijele na oru o na-arụ na ndu mmadu.

Edensibia

- Agu, D. C. (2003). "Music in Nigerian Cultures: Types and Practices" In Unachukwu, G.C., Ojiakor, N. and Okafor, G. (eds.). *Nigerian Peoples and Culture*. Enugu: John Jacob's Classic Publishers. pp: 57-69.
- Agu, D. C. (2007). "The Nigerian Policy on Education: Its Impact on Music Education Programme, and Delivery in Nigeria". In *Journal of Research in Music, and the Arts*.
- Amankulo, N. (2002). "The Art of Dramatic Art in Igboland". In Ofomata, G.E.K. (ed.) *A survey of the Igbo Nation*. Onitsha: Africana pp: 399-412.
- Ani, E. I. (2011) "Can we Dispense with the Arts?". In Agu, D. C. (ed.) *Unizik Journal of Arts and Humanities*, Awka: Fab Anieh. pp: 26-64.
- Aniakor, C. C. (1982) "Igbo Aesthetics: An Introduction" In *Nigeria Magazine*. Lagos: Department of Culture, Federal Ministry of Youths and Culture. No.141.
- Aniakor, C. C. (2002). "Art in the Culture of Igboland". In Ofomata, G. E. K. (ed.) *A Survey of the Igbo Nation*. Onitsha: Africana.pp. 300-349.
- Aristotle, (4th 330 BC). *The Poetics*. In Butchor, S. H (ed.) *The Project Gutenberg EBook of Poetics*.
- Asigbo, A. C. (2012). "Transmutations in Masquerade Costumes and Performance: An examination of Abuja Carnival 2010". In Agu, D. C. (ed.) *Unizik Journal of Arts and Humanities*. Awka: Fab Anieh. pp:1-13.
- Blacking, J. B. (1971). "Deep and Surface Structures in Venda Music". In *Year Book of the International Folk Music Council*.
- Chielotam, A.N. (2012). "Music as a viable Instrument for cultural Education: A study of A Song in search of a listening Ear", In Obadiogwu C.C.(ed) AMA: Journal of theatre and cultural studies vol. 7 Nkpor: Bryslevand publishers pp:31-42.
- Dobie, A. B. (2012). *Theory into Practice: An Introduction to Literary Criticism*. Boston: Wadsworth.
- Egudu, R. N. and Nwoga, D. I. (1973). *Igbo Traditional Verse*. London: Heinemann.
- Forchu, I. I. (2009). "Nigerian Popular Music: Its Problems, and Prospects in Development". In Oguejiofor, J. O. and Odimegwu, F. H. (eds.) *Unizik Journal of Arts, and Humanities*. Awka: Valid Publishing. pp: 103-114.
- <http://www.Paulford.com/What-is-aesthetics.htm>. E wetara n'Intanetị na 10/02/015.
- Ibekwe, E.U. (2013). "Traditional Music and Global Implications." In Okeke, T. (ed). AMA: Journal of Theatre and Cultural Studies Vol.8. Nov.1. Nkpor: Brystev and Publishers. pp: 92-103

- Ikeokwu, E.S. and Onyejekwe, M.C. (2004) *Mmalite Omuṃuna Nghota Ejije Igbo Odinaala na Oloroṣhūu*. Enugu: Cidjap Press.
- Kennedy, X. J. and Gioia, D. (2007). *Literature: An Introduction to Fiction, Poetry, Drama and Writing*. Nee York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
- Mbanugo, C. E. (2003). “Minstrely Music as a Mobilizer for Socio-cultural Developmet: A study of Selected Minstrely from Anambra State, Nigeria”. In Umeogu, B. (ed) *Ogirisi: A New Journal of African Studies*. Amawbia: Lumos Press. pp:151-159.
- Nneke, A. C. (2016). “Nkamma Ijele: Otu n’Ime Orunka Ndi Igbo.” Unpublished PhD Thesis Department of Igbo, African and Asian Studies Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Nwachukwu, E. O. (2003). “Rythms of Igbo Spiritism: A Reflection on some Igbo Music and Dances associated with the Belief in Spirits”. In Umeogu, B. (ed.) *Ogirisi: A New Journal of African Studies*. Amawbia: Lumos Press. pp: 160-175.
- Nwadigwe, C. E. (1999). “The Anthropology of Theatre Performance in Nigeria: An Overview.” In *The Performer: Ilorin Journal of the Performing Arts*. pp.95-105.
- Nzekwu, O. (1981). “Masquerade”. In Ogunbiyi, Y. (ed.) *Drama and Theatre in Nigeria: A Critical Source Book*. Lagos: Nigeria Magazine. pp: 131-135.
- Obasi, G. O. (2010). “The Role of Audience in a Drama and Theatre, Conpilation of Modern Igbo Drama Books Starting from the First.” Unpublished. Department of Igbo, African and Asian Studies Nnamdi Azikiwe University, Awka.
- Ogu-Raphael, I. (2009) “The Medium of Theatre as an Alternative Conflict Resolution Mechanism: A Case for the Niger Delta”, In Oguejiofor, J. O. and Odimegwu, F. H. (eds.) *Unizik Journal of Arts, and Humanities*. Awka: Valid Publishing. pp: 75-85.
- Okeke, T. J. (2009). “Oral Literature and Feministy: The Igbo Example”. In Oguejiofor, J. O (ed.) *Unizik Journal of Arts and Humanities*. Awka: Valid Publishing Company. pp: 172-183.
- Okunna, E. (2010). “The stylistic and konographic consideration of Awka Ndiagu Pottery and the Igbo Aesthetic Evaluation” In Oguejiofor, O. (ed.) *Unizik Journal of Arts, and Humanities*. Awka: Valid Publishing. pp: 83-94.
- Olasunkanmi, O. J. (2002). “The Secularization of Bata dance in Nigeria”. In Okwori, J.Z. (ed.) *Nigerian Theatre Journal*. Lagos: Dat & Partners Logistic. pp: 53-66.
- Onwuekwe, A. (2009). “Literature, and Music Composition: A Marriage of Convenience in the World of the Creative Arts”. In Eyisi., Odimegwu, I. and Ezenwa-Ohaeto, N. (eds.) *African Literature, and Development in the Twenty-first Century*. Owerri: Living Flames Resources. pp: 445-455.
- Schuller, F. (2000). *On the Aesthetic Education of man*. <http://www.schiller/edu.aesthestic.html>. E wetara n’Intaneti na 02/03/015.

Sen, A. (2001). What's the Use of Music? The Role of Music Industry in Africa. Paper Presented at the Workshop on Development of Music Industry in Africa, Sponsored by the World Bank and the Policy Science Center Inc. Washington D. C. June 20-21, 2001.

Ugonna, N. (1983). *Mmonwu: A Dramatic Tradition of Igbo*. Lagos: university Press.

Wimsatt, na Beardsley (2015). "The Intentional Fallacy". [http://wimsatt/beardsley /the international fallacy.html](http://wimsatt/beardsley/the_international_fallacy.html). E wetara n'Intaneti na 03/02/015.

Ndi m Ji Mee Nchocha/Ndi m Gbara Ajuju Onu

Edozie, U. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri ise na asato, o bu onye oru ugbo. Okwu onu ya banyere etimumonwu Ijele na Nteje 04/04/015.

Iloegbunam, P. (2015). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri asaa na otu, o bu onye orunka. Okwu onu ya banyere orunka na etimumonwu Ijele n'Umuoba Anam 12/03/015.

Nnekwe, A. (2015). O bu onye Umuoba Anam gbara afọ iri asaa na ise, o bu onye oru ugbo. Okwu onu ya banyere mmonwu Ijele n'Umuoba Anam 11/4/015.

Nwakaeze, S. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri anọ na asato, o bu onye oru nkuzi uka. Okwu onu ya banyere etimumonwu Ijele na Nteje 07/04/015.

Nweke, M. (2015). O bu onye Nteje gbara afọ iri ise na asato, o bu onye oruaka ma na-etikwa igba. Okwu onu ya banyere etimumonwu Ijele na Nteje 24/04/015.

Nweke, O. (2015). O bu onye Ifite Ogwuari gbara afọ iri ise na ato, o bu onye oru bekee. Okwu onu ya banyere etim mmonwu Ijele n'Ifite Ogwuari 15/04/015.

Obadiegwu, N. (2015). O bu onye Umueze Anam gbara afọ iri isii, o ji dibia mere aka oru. Okwu onu ya banyere etim mmonwu Ijele n'Umueze Anam 09/04/015.

Udealọ, S. C. (2015). O bu onye Oroma Etit Anam gbara afọ iri anọ na ise, o aru oru bekee. Okwu onu ya banyere etimumonwu Ijele n' Oroma Etit Anam 07/03/015.